

SAMEN VOOR EEN GOED KLIMAAT TEGEN ARMOEDE

2025

**Klimaat(beleid) en mensen in
armoedesituaties**

Inhoudstafel

Inleiding	1
Armoede en klimaatverandering: een kwestie van (on)rechtvaardigheid Robbe Geerts	2
• Koolstofemissie als voorbeeld van ongelijkheid	10
Mensen met armoede-ervaring aan het woord	12
• Ronny	12
• ATD Vierde Wereld Vlaanderen	14
Leren luisteren	16
• De Experts van SAAMO provincie Antwerpen	18
Nieuwe oplossingen bedenken	21
• CLT Brussel	
Meer dan wonen alleen	24
• Welzijnsschakel Kantel	
Besluit	26
Bibliografie	28

Inleiding

De gevolgen van de klimaatverandering zijn elke dag in het nieuws: bosbranden in Californië, (dreigende) overstromingen in eigen land, de luchtkwaliteit bij grijs winterweer, stijgende energieprijzen, ... Er klinkt stilaan een dwingende oproep naar overheden én burgers: pas jullie beleid en gedrag aan, of anders ...

Mensen in armoede zijn wereldwijd het grootste slachtoffer van de klimaatverandering. Toch komen ze weinig aan bod hierover. Regeringen voeren een beleid dat vooral op maat is van de hogere middenklasse. Ook in België en Vlaanderen. Mensen in armoede eisen hun plaats op in het klimaatdebat. Het debat is levendig onder mensen in armoede. Terecht, zij zijn immers klimaatarm. Ze stoten het minst uit, hun voetafdruk is laag, ze consuminderen elke dag, ... En toch kunnen net zij het minst gebruik maken van klimaatmaatregelen.

Hoe zet je overheden en instanties aan om een inclusief én participatief klimaatbeleid uit te werken? Hoe kunnen ook mensen in armoede duurzamer én kwalitatiever leven, op gebied van bij voorbeeld wonen en energie, mobiliteit, duurzame voeding, groene ruimte...? Hoe maak je duurzame keuzes mogelijk voor mensen in armoedesituaties?

Wat doen armoede-organisaties in dit verband dat echt wel eens in het zonnetje gezet mag worden?

In dit dossiertje laten we eerst Robbe Geerts (UA) aan het woord, met een beetje achtergrond. Daarin willen we vooral de onrechtvaardigheid aankaarten die mensen in armoede in dit verband aangedaan wordt. Zoals zo vaak...

Daarna belichten we de genomineerden en de laureaat van deze Prijs Armoede Uitsluiten.

Armoede en klimaatverandering: een kwestie van (on)rechtvaardigheid

"Mensen in armoede zijn niet bezig met klimaatverandering want zij hebben andere zorgen".

Dit is de manier waarop onze maatschappij (vaak) kijkt naar mensen in armoede wanneer we het over klimaatverandering hebben.

"En als ze bezorgd zijn om klimaatverandering, dan hebben ze toch niet de middelen om hier gevolg aan te geven. En als ze zuinig omgaan met energie, dan is het om financiële en niet ecologische redenen, per ongeluk duurzaam dus".

We hanteren een veelheid aan redeneringen om mensen in armoede buiten het klimaatdebat te plaatsen. Maar kloppen deze wel? Neen, is het antwoord natuurlijk! Onderzoek toont keer op keer aan dat mensen in armoede óók bezorgd zijn om milieuproblemen en óók duurzaam gedrag stellen uit ecologische overtuiging.

Anderzijds: en wat dan nog als de veronderstellingen zouden kloppen voor heel wat mensen in armoede? Het is niet zo dat de rest van de samenleving wel een zuiver onbaatzuchtig ecologisch leven leidt. Mensen die zonnepanelen kopen en met een elektrische bedrijfswagen rondrijden, doen dit heus niet enkel uit ecologische overtuiging.

In tegenstelling tot gangbare aannames, is er wel degelijk veel te zeggen over de positie van mensen in armoede binnen het klimaatdebat. Milieurechtvaardigheidsbewegingen hameren al jaren op het feit dat milieuproblemen en sociale ongelijkheid onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

In een tijdsperiode waarin eisen voor een sociaal rechtvaardige klimaattransitie toenemen, is het zinvol om stil te staan bij de vraag wat 'rechtvaardigheid' hier juist wil zeggen.

De onrechtvaardigheden die mensen in armoede ervaren met betrekking tot klimaatverandering, worden vaak opgedeeld in drie dimensies:

- Distributieve onrechtvaardigheid
- Participatieve onrechtvaardigheid
- Erkenningsonrechtvaardigheid

Distributieve onrechtvaardigheid gaat over de ongelijke verdeling van de lasten en baten van milieu en milieubeleid. Deze vorm van onrechtvaardigheid is wellicht het meest gekend en uit zich in talloze levensdomeinen. Mensen in armoede worden vaker getroffen door milieugezondheidsrisico's zoals luchtvervuiling, overstromingen, geluidsoverlast, enzovoort. Ze wonen in slechter geïsoleerde (huur-)woningen die een lagere energie-efficiëntie hebben, minder gewapend zijn tegen koude, vocht, en hittegolven, ze wonen dicht bij toxische stortplaatsen en vervuulende industrie, enzovoort. Bovendien hebben ze minder toegang tot 'propere' (lees: gezonde) voeding, groene ruimte, en halen ze weinig voordeel uit klimaatbeleid dat de nadruk legt op energiezuinige renovaties (zoals verbouwpremies) en technologieën (zoals zonnepanelen en elektrische wagen). Hoe waardevol en belangrijk distributieve rechtvaardigheid ook is; het leert ons weinig over de mechanismen achter de oneerlijke verdeling van milieulasten en -baten. Waarom halen sommige sociale groepen bijvoorbeeld meer voordeel uit klimaatbeleid dan andere? Bovendien vloeien er niet noodzakelijke goede en rechtvaardige oplossingen voort uit een eenzijdige focus op distributieve rechtvaardigheid. En al zeker niet wanneer oplossingen uitsluitend top-down bedacht worden door academici en beleidsmakers. Denk maar aan de discussie over lage-emissiezones. Luchtvervuiling is inderdaad een probleem. Een probleem dat zich bovendien vaker voordoet in wijken waar mensen in armoede wonen. Maar tegelijkertijd heeft niet iedereen de financiële mogelijkheden om een oude, vervuulende auto in te wisselen voor een zuiniger exemplaar.

Hoe komen we dan wel tot een sociaal rechtvaardige klimaattransitie? Het begrip 'rechtvaardigheid' mag niet beperkt worden tot een probleem van distributie, en moet uitgebreid worden met andere opvattingen over rechtvaardigheid, waaronder participatie en erkenning.

Participatieve rechtvaardigheid gaat over de betekenisvolle deelname van mensen in armoede aan politieke besluitvorming en de bredere klimaattransitie. Mensen in armoede worden te weinig betrokken bij politieke processen die gedomineerd worden door beleidsmakers, lobbyisten, wetenschappers, enzovoort. Zij komen immers veelal uit bepaalde (begoede) sociale kringen. En dat geldt ook voor transitiebewegingen en burgerinitiatieven: zij kampen vaak met een beperkte deelname van mensen in armoede. In het klimaatdebat is het armoedeprobleem dus wederom een probleem van sociale uitsluiting. Het is daarom niet verwonderlijk dat klimaatbeleid en -transities niet zijn afgestemd op mensen in armoede.

Tot slot gaat **erkenningsrechtvaardigheid** over de erkenning dat onze maatschappij bestaat uit verschillende sociale groepen; dat niet iedereen hetzelfde is. Binnen het klimaatdebat betekent dit erkennen dat mensen in armoede specifieke ervaringen, mogelijkheden, en behoeftes hebben. Ook zij hebben bijvoorbeeld recht op degelijke, energiezuinige woningen, en hierbij moeten we erkennen dat verbouwpremies in hun huidige vorm niet passen binnen de mogelijkheden van mensen in armoede. Bovendien leveren mensen in armoede legitieme bijdragen aan het klimaatprobleem en hebben zij legitieme standpunten in het klimaatdebat. Mensen onderaan de inkomensladder worden immers het vaakst geconfronteerd met klimaatproblemen en stoten nota bene het minste CO₂ uit. Misschien kunnen we als samenleving nog iets leren uit de ervaringen van mensen in armoede en uit de manier waarop ze hun leven leiden?

De verschillende dimensies van onrechtvaardigheid staan uiteraard niet los van elkaar. Erkenning van de specifieke leefwereld van

mensen in armoede is bijvoorbeeld een voorwaarde voor distributieve rechtvaardigheid en eveneens een zeer sterk argument voor inclusieve participatieprocessen. Laten we in een volgende stap verkennen waarom sociale rechtvaardigheid in klimaatbeleid en -transities belangrijk is.

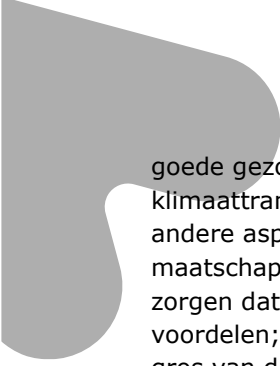
Waarom moet een klimaattransitie sociaal rechtvaardig zijn?

Het eerste antwoord is: uit principe.

Because it is the right thing to do.

Volgens de econoom en filosoof Amartya Sen betekent rechtvaardigheid dat iedereen de mogelijkheid heeft om te zijn en doen wat ze waarderen en waar ze belang aan hechten. Rechtvaardigheid gaat dus over vrijheid, over de vrijheid om deel te zijn van het verenigingsleven en recreatieve activiteiten, om in goede gezondheid te verkeren, om zich politiek te engageren, ..., en in dit geval de vrijheid om te participeren in de klimaattransitie. Waar het niet over gaat, is verplichtingen. Al te vaak worden mensen in armoede geproblematiseerd en geven we hun de schuld van hun eigen situatie. Maar we vergeten dat mensen in armoede structurele barrières ondervinden (sociaal, politiek, materieel, ...) om te zijn en doen wat ze willen, om ecologische keuzes te maken. Het is niet alleen aan hen, maar vooral aan de samenleving om deze barrières weg te nemen. Bovendien moeten we in het achterhoofd houden dat mensen in armoede het minst schuld hebben aan klimaatverandering en dus ook de kleinste verantwoordelijkheid hebben om het op te lossen. Maar rechtvaardigheid dicteert wel dat ze de vrijheid hebben om deel te nemen aan de klimaattransitie, indien ze willen.

Sterker nog, het wordt steeds duidelijker dat deze vrijheid curiaal is omdat deelname aan de klimaattransitie samenhangt met veel andere rechten en vrijheden. Het gaat niet alleen om toegang tot groene energie en een lage uitstoot, maar ook om zonnepanelen en een lagere energierekening, om geïsoleerde woningen en woonkwaliteit. Gezonde voeding en propere lucht leiden tot een

goede gezondheid en een langer leven. Deelname aan de klimaattransitie blijkt dus een voorwaarde om deel te nemen aan andere aspecten van onze samenleving! En een welvarende maatschappij als de onze zou in staat moeten zijn om ervoor te zorgen dat iedereen mee kan in een klimaattransitie en z'n voordelen; dat we mensen in armoede niet achterlaten met het gros van de milieulasten.

Daarbovenop is onrechtvaardigheid een probleem voor het draagvlak en de geloofwaardigheid van klimaatbeleid en -transities. In een bijbelparabel schreef de evangelist Mattheüs het volgende toe aan Jezus: "Want wie heeft, zal nog meer krijgen, en het zal overvloedig zijn; maar wie niets heeft, zal zelfs het laatste worden ontnomen". Helaas gelden deze profetische woorden ook in de context van het klimaatdebat. Klimaatbeleid op maat van hogere inkomens uit zich onvermijdelijk in onvrede en onmacht bij hen die er niet van kunnen genieten. En wie kan het mensen dan kwalijk nemen dat ze zich niet identificeren met de strijd tegen klimaatverandering? Zeker in een tijd wanneer de kostprijs van basisbehoeften (voedsel, wonen, verwarmen, ...) blijft stijgen, dingen die tot op de kop toe het zwaarst doorwegen in de uitgaven van huishoudens met een laag inkomen.

Tot slot kan erkenning en participatie van mensen in armoede ook de effectiviteit van klimaatbeleid en -transities ten goede komen. Momenteel heerst er een elitaire klimaatconsensus waarbij we oplossingen zoeken bij marktmechanismen en technobureaucratische oplossingen, met andere woorden het sturen van aankoopgedrag en 'papieren' oplossingen. Denk maar aan Europese ecolabels, elektrische bedrijfswagens, emissiehandel, enzovoort. Hierbij wordt de milieuproblematiek vaak geïndividualiseerd en worden mensen in armoede geproblematiseerd omdat zij z gezegd niet bijdragen aan de oplossing. Dit leidt niet alleen tot stigmatisering maar duwt ook legitieme standpunten en oplossingen naar de achtergrond, zoals bijvoorbeeld meer sociale en ecologische woonvormen. Daarom is het noodzakelijk om het klimaatdebat te herpolitiseren. Dit wil

zeggen dat we in debat gaan door verschillende posities en belangen zichtbaar te maken. Dat we sociaaleconomische breuklijnen erkennen. Dat we mensen in armoede een stem geven.

Armoede en klimaatverandering: een gedeelde problematiek, een gedeelde oplossing?

Het klimaatvraagstuk is verbonden met het armoedevraagstuk en omgekeerd. Dit is problematisch aangezien ons huidige klimaattraject sociale ongelijkheden combineert met een gebrek aan vooruitgang op klimaatvlak. De ongelijkheden gaan verder dan enkel de verdeling van milieulasten en -baten. Mensen in armoede ervaren ook een gebrek aan inclusieve participatiemogelijkheden en erkenning van hun specifieke leefwereld binnen het klimaatdebat. Deze staan niet los van elkaar en een sociaal rechtvaardige klimaattransitie vereist daarom een brede kijk op 'rechtvaardigheid'.

Maar wat betekent dit voor mogelijke oplossingen? Klimaatverandering en sociale ongelijkheid zijn complexe problemen, zeker wanneer we ze op mondiale schaal bekijken. Ze lenen zich dus ook niet tot simplistische beeldvorming en oplossingen. Hoe combineren we het recht op een kwalitatieve woning en toegang tot nutsvoorzieningen met de nood om net minder plek in te nemen en minder te verbruiken? Het is eenvoudig om te spreken over alternatieve woonvormen en een nieuw mobiliteitssysteem met focus op openbaar vervoer. Maar staat iedereen hiervoor te springen? En moeten mensen in armoede inleveren op hun vrijheid om het leven te leiden dat voor anderen vanzelfsprekend is? Of concreter: is het hun verantwoordelijkheid om het openbaar vervoer te nemen terwijl begoede burgers met het vliegtuig op reis gaan? Het is ingewikkeld. Maar dat mag ons niet tegenhouden om oplossingen te zoeken. Ik beperk mij hier even tot de beleidscontext van een Europese welvaartsstaat. We kunnen een aantal basisvoorwaarden opstellen voor sociaal rechtvaardig klimaatbeleid.

Eerst en vooral moeten we een kat een kat noemen. De sociale ongelijkheden in de context van klimaatverandering bestaan niet in het luchtledige. Zo 'nieuw' zijn deze ongelijkheden immers niet: ze zijn het zoveelste voorbeeld van een structureel armoedeprobleem dat zich voordoet in het gros van de levensdomeinen. Het gaat hier dus breder dan enkel klimaatverandering; het gaat over een tekort aan financiële middelen en een gebrekkig sociaal vangnet. Dit geldt in het algemeen, maar ook voor klimaatbeleid specifiek. Het huidige klimaatbeleid heeft ongelijke verdelingseffecten en snijdt sterker in het budget van lage inkomensgroepen. De gelehesjesbeweging ontstond niet voor niets in 2018 als reactie op een verhoging van de belastingen op diesel en benzine, een zogenaamde 'koolstofaks'. Een welvaartsstaat als de onze zou in staat moeten zijn om ongelijke verdelingseffecten te compenseren met sociale correcties. Onze welvaartsstaat ontwikkelde zich door de noodzaak om mensen te beschermen tegen sociale risico's. Laten we dit doel behouden voor (sociaal-)ecologische risico's.

Ten tweede moeten we collectieve oplossingen nastreven en geen individuele verantwoordelijkheden uitdelen. Onze manier van leven heeft economische welvaart gecreëerd. Die veroorzaakt ook ecologische kosten, en die wentelen we meer dan evenredig af op bevolkingen in andere delen van de wereld, én op kwetsbare groepen binnen onze eigen samenleving. Dat zijn structurele problemen en die vereisen meer dan informatie- en sensibilisatiecampagnes. Want daarmee heb je het vooral over individuele verantwoordelijkheden; en mensen in armoede kunnen daar weinig mee omwille van de structurele barrières die ze tegenkomen. We moeten werken aan collectieve ingrepen in domeinen zoals mobiliteit, wonen, voedselsystemen, enzovoort. Om dergelijke transities op een sociaal rechtvaardige manier te laten verlopen, hebben we participatie- en erkenningsrechtvaardigheid nodig.

Tot slot biedt een sociaal rechtvaardige klimaattransitie naast uitdagingen ook perspectief. Klimaatverandering noodzaakt een

ecologische transitie. Laten we de kans grijpen om dit te verbinden aan sociale verandering, een rechtvaardigere wereld. Het is ondertussen duidelijk dat sociale ongelijkheid en klimaat gedeelde problemen zijn. Waarom streven we niet naar een gedeelde oplossing? Op beleidsniveau kunnen sociaal en ecologisch beleid elkaar versterken in zogenaamd eco-sociaal beleid. Dit is geen nieuw idee, natuurlijk. Kringloopwinkels zijn hiervan een goed voorbeeld. Energiezuinige sociale huisvesting ook. De uitdaging voor de toekomst zal zijn om de koppeling te blijven maken tussen sociale en ecologische problemen, op beleidsniveau maar ook daarnaast. Hier kunnen mensen in armoede een belangrijke rol spelen, principieel én omwille van effectiviteit. Dit doet denken aan de passende leuze van de Gele Hesjes-beweging: *fin du mois, fin du monde, même combat*.

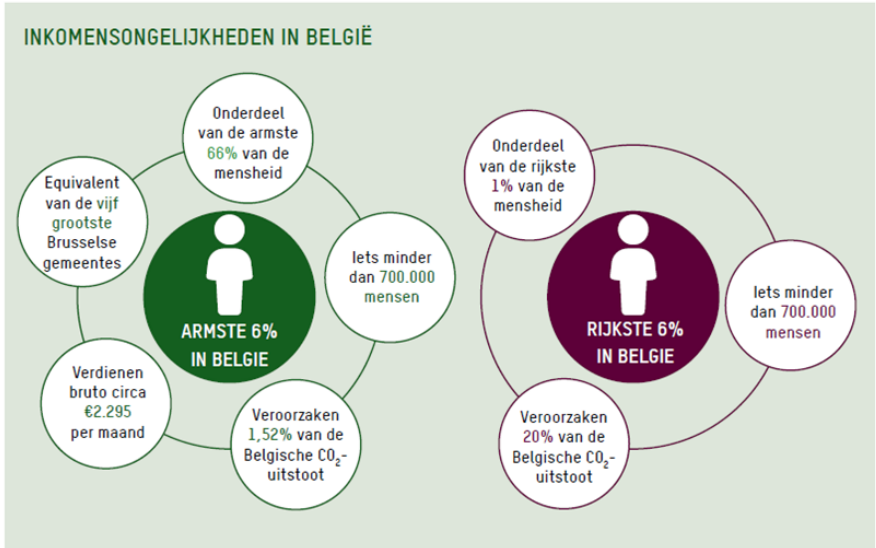
Robbe Geerts
UAntwerpen

In het bovenstaande artikel verwijst Robbe Geerts naar de koolstoftaks als aanleiding voor de gele-hesjesbeweging. Aan de hand van de koolstofemissies, is de 'distributieve onrechtvaardigheid' in de samenleving vlot aan te tonen.

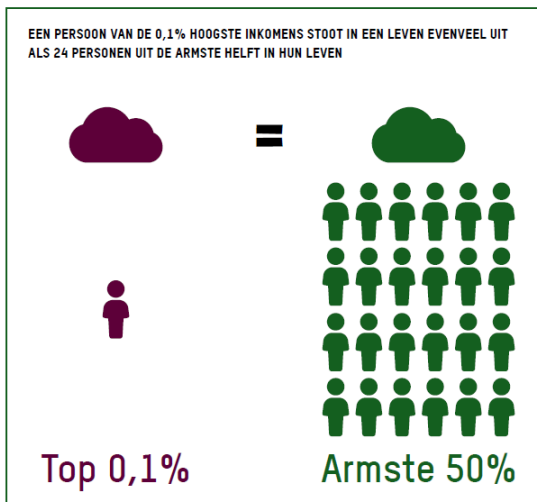
De ongelijkheid in emissies hangt sterk samen met andere sociale ongelijkheden in de samenleving: inkomensongelijkheid, maar ook gender, afkomst, leeftijd, nationaliteit, gezondheid, seksualiteit, huidskleur, woonsituatie, opleidingsniveau...

Deze ongelijkheden zijn vaak 'intersectioneel': verschillende soorten onderdrukking (zoals seksisme, armoede en afkomst) staan niet los van elkaar, maar creëren samen een soort van kruispunt van meerdere vormen van discriminatie. De 1% hoogste inkomens bestaat vooral uit witte mannen van middelbare leeftijd met een hoog opleidingsniveau. Bij de laagste inkomens zijn vrouwen, mensen van kleur en mensen met een lagere opleiding oververtegenwoordigd.

bron: Oxfam België

Als we verder ingaan op die uitstoot, dan stellen we vast dat de meeste Belgen weinig controle hebben over het grootste deel van hun uitstoot, die vooral door hun huisvesting bepaald wordt. Ze wonen doorgaans in huurhuizen (en 40% van de huurders in België loopt risico op armoede), waar ze weinig inspraak hebben in de manier waarop hun woning geïsoleerd is, verwarmd wordt en van elektriciteit voorzien wordt. Hun huisbaas heeft hier de touwtjes in handen.

bron: Oxfam België

De rijkste Belgen, anderzijds, hebben de beste toegang tot CO₂-besparende technologieën zoals zonnepanelen, isolatie en elektrische wagens. Toch leidt die toegang niet tot een daling van de CO₂-uitstoot.

Dit kan erop wijzen dat de opbrengsten van energie-efficiënte technologieën niet opwegen tegen de toegenomen energie-consumptie. Keuzes die als groen worden ervaren in het ene domein lijken te leiden tot meer consumptie op andere domeinen, bijvoorbeeld in vliegreizen of investeringen in fossiele brandstoffen.

Mensen met armoede-ervaring aan het woord

“We mogen duurzaamheid niet zien als een zaak van specialisten. Duurzame oplossingen kunnen alleen gevonden worden als iedereen betrokken is. Mensen in armoede zijn daarenboven bevoorrechte partners omdat ze als eersten de gevolgen van klimaat- en milieuveranderingen ervaren. Wanneer ze niet betrokken worden, worden ze opnieuw achtergelaten”.

“Het is alsof ik de lotto heb gewonnen”

Het is niet vanzelfsprekend om hier te zitten en mijn verhaal te delen. Spreken over klimaat raakt aan zoveel andere dingen: je inkomen, je gezondheid, je woning. Alles hangt samen. Als je slecht woont, voel je dat niet alleen fysiek, maar ook mentaal en financieel. Het bepaalt zelfs je sociale leven—je nodigt minder snel mensen uit als je je schaamt voor waar je woont.

Toch wil ik mee nadenken over klimaatoplossingen, want ik lig er ook wakker van. Niet alleen voor mezelf, maar voor de volgende generaties. Veel mensen in armoede hebben een kleine voetafdruk, gewoon omdat we minder consumeren. Maar als het op wonen aankomt, is dat anders. Onze woningen zijn vaak slecht geïsoleerd, we verwarmen met oude, dure systemen, en dat jaagt onze energiefacturen de hoogte in. En ondertussen blijven veel verhuurders weigeren om hun woningen energiezuiniger te maken.

Ik weet hoe het voelt om vast te zitten in zo’n situatie. Bij mij begon het na mijn eerste hersenbloeding. Ik belandde in het ziekenhuis en zat maandenlang zonder inkomen. Terwijl ik daar lag, kon ik mijn huur niet meer betalen en werd ik uit mijn woning gezet. Mijn vriendin heeft mijn meubels in een container opgeslagen, en ik moest op zoek naar iets anders.

Ik vond een kleine studio, één kamer waar de keuken en de douche in dezelfde ruimte zaten. Geen luxe, maar het was een plek. Tot ik opnieuw in het ziekenhuis belandde, dit keer door een trombose in mijn been. Eerst moesten ze mijn voet amputeren, later ook mijn onderbeen. Toen ik uiteindelijk naar huis mocht, bleek dat 'huis' er niet meer te zijn. Mijn huisbaas had mijn studio zonder overleg verder verhuurd, omdat ik er met mijn rolstoel toch niet meer zou kunnen wonen. Zo werd ik opnieuw dakloos—al lag ik deze keer nog in het ziekenhuis voor mijn revalidatie. In totaal bleef ik daar een jaar.

Toen ik eindelijk op eigen kracht een gelijkvloers appartement vond, moest ik helemaal alleen verhuizen. Met mijn rolstoel. Uitpakken, installeren—ik deed het zonder hulp, maar met veel moed en doorzettingsvermogen.

Het appartement had convectoren als verwarming, maar ik wist er weinig van. Mijn inkomen was €1250 per maand, waarvan €750 naar huur ging en €100 naar elektriciteit. Na alle vaste kosten bleef er nauwelijks iets over om van te leven. Ik probeerde te besparen door van energieleverancier te veranderen, maar na een jaar kreeg ik een afrekening van €1220. Met veel moeite kon ik die naar €325 herleiden, maar zelfs dat was een smak geld.

En toen, in november vorig jaar, kreeg ik hét telefoontje. Er was een sociale woning voor mij vrij. Een woning die aangepast is aan rolstoelgebruik, mét een tuintje. Waar ik recht heb op sociaal tarief voor gas en elektriciteit. En vooral: waar het energieverbruik veel lager ligt, gewoon omdat de woning goed geïsoleerd is en ik niet meer met convectoren hoeft te verwarmen.

Het is alsof ik de lotto heb gewonnen. Zo voelt het echt.

Getuigenis van Ronny (bewerkt)

Genomineerd

ATD Vierde Wereld Vlaanderen

Mensen in armoede worden het eerst en het hardst getroffen door klimaatverandering. Daarom is het essentieel dat zij betrokken worden bij de overgang naar een duurzame samenleving. Alleen op die manier kan duurzaamheid ook rechtvaardig zijn.

ATD Vierde Wereld zet zich al jarenlang in om mensen in armoede een stem te geven in het klimaatdebat en de rechtvaardige transitie. Hun ervaringen en analyses zijn noodzakelijk om structurele veranderingen te bewerkstelligen. We laten hen aan het woord:

"Ik ben Francine, 66 jaar en sinds een jaar gepensioneerd. Ik leefde tien jaar als dak- en thuisloze in de straten van Brussel. Sinds mijn jeugd ben ik ecologisch ingesteld. Uit principe heb ik nooit een rijbewijs gehaald en dus ook nooit een auto gehad. Sinds ik lid ben van de vereniging, wordt er openlijk gesproken over klimaatverandering en de impact hiervan op de meest kwetsbaren. Ik heb aan verschillende workshops en initiatieven deelgenomen. Deze vereniging zet zich met volle overtuiging in voor het klimaat, met bijzondere aandacht voor de stem van de minst bedeelden in onze maatschappij.

Al in 2019 organiseerden ATD Vierde Wereld Vlaanderen twee volksuniversiteiten (16 februari & 6 april) over de link tussen armoede en duurzaamheid. Hierover publiceerde De Standaard op 28 februari "Zalig zij die arm zijn, want zij zullen het klimaat redden". Ook MO Magazine was van de partij.

Samen met een groep mensen in armoede werkten we vervolgens mee aan het tweejaarlijkse rapport (2019-2020) van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, dat duurzaamheid als thema had en we gaven een keynote over dit thema op de voorstelling van het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting van de Universitaire Stichting Armoedebestrijding. Onder meer het Netwerk Bewust Verbruiken (nu De Transformisten) organiseerde

een adviesgroep over inclusie in Repair Cafés waarin wij betrokken werden.

In 2021, naar aanleiding van de overstromingen in Wallonië organiseerden we een volksuniversiteit over de impact van klimaatverandering op mensen in armoede. Minister Zakia Khattabi (Klimaat, Milieu en Duurzame Ontwikkeling) was uitgenodigd, maar moest door begrotingsbesprekingen afzeggen. Later volgde een gesprek met haar en enkele kabinetsleden. Ze was onder de indruk van de getuigenissen en analyses, wat resulteerde in een uitnodiging om deel te nemen aan een agora over rechtvaardige transitie. Samen met vier mensen in armoede bereidden we de nationale conferentie rond rechtvaardige transitie van 2023 voor, georganiseerd door minister Khattabi. Intussen werd de inhoud van onze volksuniversiteit ook doorgegeven aan de internationale beweging ATD Fourth World, die alles verwerkte in een internationaal pleidooi op COP26”.

Voor ATD Vierde Wereld is het cruciaal dat niemand wordt achtergelaten bij de uitwerking hiervan. Dit kan alleen als mensen in armoede actief worden betrokken bij het debat. Tijdens een denkdag over het komende meerjarenplan gaven hun leden die in armoede leven aan dat het essentieel is om in te zetten op een rechtvaardig klimaatbeleid – een beleid dat hun inspanningen erkent.

Leren luisteren

In de huidige discussies over klimaat en milieu worden door de bank twee soorten oplossingen, allebei met weinig aantrekkelijke rollen voor burgers en dan zeker voor mensen in armoedesituaties, naar voor geschoven.

De eerste verwacht veel van de eigen verantwoordelijkheid van burgers: om zonnepanelen op hun dak te plaatsen, elektrisch te gaan rijden en te stoppen met vliegen en vlees eten. Het beroep op eigen verantwoordelijkheid roept negatieve emoties op zoals angst en schuldgevoelens. Eco-angst is het gevolg. Vooral sommige jongeren zijn zo overweldigd door de taak die voor hen ligt en hun schuldgevoelens en machteloosheid, dat ze depressief worden.

De tweede, tegenovergestelde benadering is alles verwachten van technologische innovatie en overheidsregulering. Denk aan technologieën voor energiebesparing en opslag, isolatie van gebouwen, verhoogde efficiëntie van zonne-energie en elektrisch vervoer. Deze tweede benadering hoopt en vertrouwt op een oplossing buiten onszelf en is gereserveerd voor wie het kan betalen.

Deze combinatie van eigen verantwoordelijkheid en wachten op technologische redding drijft mensen uit elkaar in plaats van ze te verenigen. Het creëert gevoelens van woede, verlatenheid, machteloosheid en angst. Mensen zijn bang dat ze het geld niet hebben, vinden de opoffering die van hen wordt geëist oneerlijk en zien geen mooie toekomst in het verschiet. In het beste geval zullen we de rampen waar we toch op afstevenen kunnen beperken. Burgers voelen zich in de kou gezet. Collectieve solidariteit ontbreekt.

Nodig is een gedeeld toekomstbeeld om naar toe te werken. Hoe stellen we ons ons leven voor als leefbaar op deze aardbol over 30 of 50 jaar, en wat is ervoor nodig om daar te komen?

Mensen aan het woord laten, is een eerste stap.

Maar als we erkennen dat er verschillende manieren van weten zijn, moeten we ons luisteren daaraan aanpassen. Dit heeft te maken met 'erkenningsrechtvaardigheid'.

Wetenschappelijke kennis verwerken gebeurt anders dan vanuit een rechtvaardigheidsstreven luisteren naar ervaringskennis en -deskundigheid. Deze kennis aanvaarden als bron van specifieke expertise en verwerken analyse en beleid vergt dialoog en het loslaten van de eigen referentiekaders.

We moeten allereerst voor ogen houden dat we in deze discussie allemaal belanghebbend zijn – meer nog, ook toekomstige generaties zijn belanghebbend – en, als belanghebbenden, één groep. En iedereen meenemen veronderstelt eerlijke, herverdelende maatregelen: offers van de rijken, niet van mensen in kwetsbare posities.

Stem geven is ook je eigen positie in vraag durven stellen en anders te luisteren.

Laureaat

De Experten - SAAMO provincie Antwerpen

Naarmate de klimaatverandering evolueert naar een klimaatcrisis, horen we binnen de samenleving meer én luidere stemmen die vragen om actie. Vlaanderen lanceerde daarom ambitieuze klimaatdoelstellingen: de helft minder fossiele brandstoffen in 2030 en geen fossiele brandstoffen meer in 2050.

Klimaatverandering raakt iedereen, maar mensen in armoede voelen de impact het hardst. Toch wordt hun stem in de energietransitie vaak niet gehoord. Dat moet anders.

Met De Experten bundelt SAAMO - al meer dan 20 jaar! - (ervarings-)expertise van mensen in energiearmoede. Daar volgen mensen in armoede, opbouwwerkers en stakeholders samen het energie- en klimaatbeleid op, komen we op voor de rechten van de meest kwetsbaren en ijveren we voor een volwaardige en rechtvaardige deelname aan de energietransitie.

Uit deze werking ontstond 'De klimaatstem van MIA', een project uit 2021 met vier Kempense verenigingen: Al-arm in Geel, 'T ANtWOORD in Turnhout, Ons Huis in Mol en De Fakkel in Herentals. Daarin gaven we de microfoon aan mensen in armoede: Hoe zien ze de klimaatverandering en hun rol hierin? Wat hebben zij nodig om mee te springen op de trein van de klimaattransitie? En hoe zorgen we ervoor dat de kloof tussen arm en rijk hierdoor niet nog groter wordt? Een afgerond project? Absoluut niet! Het materiaal en de deelnemers ... ze vonden de weg naar onze Experten!

In Mechelen maakt SAAMO deel uit van de Warmtecoalitie waar zo'n 25 overheden, bedrijven, organisaties en instellingen via een Mechelse Warmteplan, de grootse doelstelling 'fossielvrij verwarmen tegen 2050' trachten te bereiken. Maar hoe krijgen ook maatschappelijk kwetsbare groepen hierin een plek? Dé uitdaging voor iedereen maar wij voelen ons aangesproken. Dus starten we

met de Klimaatblussers, een kersvers traject om met MIA een stem te krijgen in lokale klimaatambities. Nog meer klimaatwerk? Nog meer Experts in de maak? Ja dus!

Nog in Mechelen starten we met een nieuwe, heel laagdrempelige Expertengroep i.s.m. Welcomes in Mechelen, CAW, OCMW Mechelen, Stroom, Steunpunt Asiel en Migratie en LIGO. We organiseren inloopmomenten om een divers publiek te bereiken en te onderzoeken welke ervaringen en drempels er zijn rond energiearmoede en energetische woonkwaliteit. Dit helpt ons om het beleid verder af te stemmen op de noden van de meest kwetsbaren.

En terwijl gaan die Brusselse Experts stevig door: de gevolgen van de taxshift, de besteding van de middelen van het Sociaal Klimaatfonds, sociale huisvesting als klimaatmaatregel, de renovatieverplichtingen en de nood aan financiering en ontzorging, hoe verhuurders in beweging krijgen, de werking van energiecoöperaties, zonnepanelen op de daken van sociale woningen, of op de daken van private huurwoningen? Thema's waar we nog lang niet over zijn uitgepraat.

De Experts brengen maandelijks sociale professionals (Energiesnoeiërs, OCMW, CAW, Energiehuizen ...), belangrijke spelers binnen de energiesector (FEBEG, VNR, CREG, Fluvius, energiecoöperaties, Rescoop ...), overheidsinstanties (Vlaamse en federale ombudsdienst Energie, VEKA ...) en beleidsmakers (kabinetten Vlaams en federaal minister van Energie) samen tijdens de Expertengroepvergadering in Brussel. Deze groep gaat samen aan de slag in een gelijk speelveld waar zowel theoretische dossierkennis als ervaringsexpertise op een gelijkwaardige basis worden uitgewisseld. In 2024 hadden we 10 goedgevulde Expertengroepvergaderingen met een 300-tal deelnemers. We tellen 84 unieke deelnemers die zorgden voor input uit 37 organisaties. Gebundeld vakmanschap!

Steeds sterker delen ze hun ervaringsdeskundigheid met het beleid en doen ook echt beleidswerk. Op die manier willen we meer gefundeerd en gelegitimeerd fungeren als waakhond voor het Vlaamse en federale energie- en klimaatbeleid maar ook samen zoeken naar oplossingen. Zo worden mensen in energiearmoede - vanuit hun unieke positie - partner voor het energie- en klimaatbeleid en komen ze op voor hun rechten en hun plek in de energietransitie. Maar de Experts blijven er voortdurend op hameren dat de klimaatcrisis aanpakken hand in hand gaat met armoedebestrijding.

Nieuwe oplossingen bedenken

Genomineerd CLT Brussel

Community Land Trust Brussel is opgericht als reactie op de wooncrisis in Brussel. We wilden oplossingen aanbieden voor de meest kwetsbare Brusselaars, een oplossing waarbij de bewoners ook een centrale plaats zouden krijgen. Het Community Land Trust-model biedt een 'gemengde' vorm van eigendom (grond van de gemeente, woning van de bewoner) die gemeenschappen en burgers in staat stelt ervoor te zorgen dat woningen voor toekomstige generaties betaalbaar blijven.

Sinds 2012 heeft CLT Brussel al 115 woningen gecreëerd voor huishoudens met een laag inkomen en kwetsbare groepen, vooral nieuwbouw. Met het deelproject Upcycling Trust zoeken we naar een manier om de klimaatcrisis te bestrijden die tegelijkertijd bijdraagt aan het oplossen van de wooncrisis, dus zonder nieuwe woningen te bouwen.

Het bouwen van nieuwe woningen strookt immers vaak niet met duurzaamheidsdoelen, omdat gebouwen verantwoordelijk zijn voor ongeveer 40% van het energieverbruik en meer dan een derde van de CO₂-uitstoot in Europa (59% in Brussel). De renovatie van woningen en hergebruik van leegstaande ruimtes vermindert de energiekosten, beperkt de overconsumptie van grondstoffen, verlaagt de CO₂-uitstoot en verbetert de leefomstandigheden in het algemeen.

Met de 'Révolution'-strategie wil Brussel de ambitieuze klimaatdoelstellingen van de EU om tegen 2050 minstens 30% van de woningen te renoveren, aanpakken.

Terwijl studies aantonen dat 40% van de huiseigenaren de middelen niet hebben om hun woningen te renoveren, bereiken bestaande beleidsinstrumenten (wettelijke vereisten, sancties,

subsidies) die huiseigenaren zouden moeten aanmoedigen om hun woningen energiezuinig te maken, de armste huishoudens niet. Deze huishoudens wonen in de slechtste woningen en zijn meer blootgesteld aan energiearmoede (26,6% van de bewoners in Brussel), met duidelijke negatieve gevolgen voor hun levensverwachting en gezondheid.

Zonder aangepaste steun en sociale waarborgen bestaat het risico dat arme huishoudens worden geconfronteerd met een golf van 'renovicties', met andere woorden, de wijdverspreide uitzetting van huishoudens met een laag inkomen die de kosten van renovaties niet kunnen betalen. De resulterende 'groene gentrificatie', waarbij armere eigenaars verdrongen worden omdat energiezuinige woningen alleen haalbaar zijn voor meer kapitaalkrachtige eigenaars, zal de woningcrisis nog verergeren en de sociale ongelijkheden vergroten.

Daarom bedacht de Community Land Trust Brussel in 2024 haar **Upcycling Trust-project**.

We helpen kwetsbare huiseigenaars met intense begeleiding en een aanzienlijke financiële steun. Tegelijkertijd wordt de woning opgenomen in het woningaanbod van CLTB, waardoor ze voor altijd betaalbaar blijft voor gezinnen met een laag inkomen. Het Upcycling Trust-project wordt ontwikkeld in samenwerking met onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel en lokale gemeenschapsorganisaties van het Brusselse Netwerk Wonen. We testen het model vandaag met twee proefwoningen in Sint-Gillis.

Yolande werkte 25 jaar voor hetzelfde bedrijf, maar werd enkele jaren geleden aan de deur gezet. Nu is ze werkloos en verdient wat bij als oppasser in een school via het PWA. Al dertig jaar is ze eigenaar van een huis in Sint-Gillis. Haar kinderen groeiden daar op, het huis is vol mooie herinneringen.

Toen de kinderen het huis uit waren, en na haar scheiding, verhuurde ze een deel van de woning als appartement, als aanvulling op haar inkomen. De huurders vernielden het appartement. Ze liet aannemers komen voor de herstellingen,

maar die hebben haar opgelicht en gingen er met haar spaargeld vandoor. Het huis heeft ook een aantal structurele gebreken. Niet alleen heeft ze geen spaargeld meer om de noodzakelijke verbouwing te betalen, ook de organisatie van alles is haar teveel. De verbouwing van haar huis is een last die zwaar weegt op haar mentale gezondheid. Bovendien voldoet de woning ook helemaal niet aan de energienormen. Een zware boete hangt haar boven het hoofd.

Yolande is bij alle mogelijke diensten gaan aankloppen om hulp. Op premies kan zij geen beroep doen, omdat ze de werken niet kan voorschieten en omdat ze onvoldoende middelen heeft om, zelfs met premies, de vereiste normen te behalen. Een energielening is niet haalbaar voor haar, ze heeft niet de middelen om ze terug te betalen.

Uiteindelijk kwam ze bij CLTB terecht. Nu is haar woning een van de twee pilootprojecten waarmee het innovatieve Upcycling Trust model wordt uitgetest. Ook al moet de verbouwing nog beginnen, Yolande voelt zich al veel beter.

Als ze later haar woning zou willen verkopen, dan heeft ze recht op de waarde van de woning na de renovatie, min de investering die door CLTB is gedaan (die verankerd zit in de grond), plus een klein deel van de meerwaarde. De woning zal dan kunnen gekocht worden door een gezin met een laag inkomen dat op de wachtlijst van CLTB staat.

Meer dan wonen alleen

Genomineerd

Welzijnsschakel Kantel, Brugge

Tijdens de opname van het filmpje voor de Prijs Armoede Uitsluiten spraken we met Bart Verhelle, ondervoorzitter, en Marlies Corvelyn van Kantelwonen. Kantel werd opgericht in 2018 en heeft sindsdien al bergen verzet. Ze zijn ontstaan vanuit het gevoel dat mensen in armoede hun basisrechten worden ontnomen.

Vanaf dag één is de Kantelkantine een belangrijke ontmoetingsplek. Hier maken ze met voedseloverschotten een vegetarische maaltijd die samen wordt gegeten. Zo leren mensen omgaan met gezonde voeding, duurzaamheid en ecologisch bewustzijn.

Het belangrijkste is dat het een plek is waar mensen mét en zonder armoede-ervaring elkaar ontmoeten.

Vanuit de behoeften van de mensen zijn er allerlei deelactiviteiten ontstaan zoals de Kantel-klas, Kantel-soep, het digipunt en de Kantel-stek. Hierdoor is er elke dag iemand aanwezig en kunnen mensen altijd terecht bij Kantel.

In 2020 ontstond, dankzij een kans en veel lef, het idee van Kantelwonen. Dit co-housingproject voor vijf kwetsbare mensen werd in 2024 gerealiseerd. Marlies is een van de bewoners en het eerste aanspreekpunt voor de anderen. Ze is sinds 2018 betrokken bij Kantel en helpt bij verschillende initiatieven. Iedereen doet dit op zijn eigen tempo en volgens zijn eigen capaciteiten. Niets moet, alles mag. Zo is de moestuin een van de laatste projecten en worden de eerste groenten al verwerkt in de Kantel-soep.

Dankzij de vele activiteiten vinden veel mensen hun weg naar Kantel. Ze krijgen materiële hulp, maar ook advies en ondersteuning. En misschien nog belangrijker: de kloof tussen mensen mét en zonder armoede-ervaring wordt kleiner. Koken kost geld, en ook de andere activiteiten vragen veel financiële inspanning. Welzijnsschakel Kantel wil mensen verbinden en ondersteunen, maar de steun van Welzijnszorg zorgt ervoor dat ze zelf niet omvallen en verder kunnen blijven bestaan. Dus de projectsteun van Welzijnszorg is meer dan welkom.

Met Welzijnsschakel Kantel willen we mensen verbinden en ondersteunen, en de steun van Welzijnszorg zorgt ervoor dat we zelf niet omkantelen.

Als we Marlies vragen waar ze over vijf jaar wil staan, antwoordt ze niet met haar eigen droom, maar hoopt ze dat Kantel verder mag groeien tot een plek van verbinding tussen mensen mét en zonder armoede, jong en oud, mensen van Sint-Kruis en nieuwkomers. We hopen echt dat die droom uitkomt.

Besluit

Op 24 mei 2022 lanceerde federaal Minister van Klimaat, Leefmilieu, Duurzame Ontwikkeling en Green Deal van België, Zakia Khattabi, de Staten-Generaal voor Rechtvaardige Transitie. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting werd gevraagd om dit proces te ondersteunen, onder andere met een advies rond rechtvaardige transitie en mensenrechten.

We herhalen hier het besluit van het 'Advies rechtvaardige transitie en mensenrechten' van oktober 2023.

Klimaat- en milieuveranderingen dwingen ons stil te staan bij de effectiviteit van mensenrechten. Het genot van mensenrechten wordt niet alleen bedreigd door deze veranderingen op zich, maar ook door de klimaatmitigatie – en adaptatiemaatregelen.

Kwetsbare groepen worden immers zowel onevenredig getroffen door klimaat- en milieuveranderingen als geconfronteerd met negatieve verdelingseffecten van beleid. Vanuit een mensenrechtenbenadering dwingt de klimaatcrisis ons om sociaal rechtvaardige maatregelen te nemen in de transitie naar een meer duurzame wereld.

Dit zijn enkele sleutelaanbevelingen:

- Neem de situaties, noden en visies van kwetsbare groepen als uitgangspunt voor het transitiebeleid: wat goed is voor de meest kwetsbaren is goed voor iedereen. Bescherm en bevorder hun mensenrechten op een duurzame manier (klimaatneutraal en fundamenteel) en werk structurele sociaaleconomische en andere ongelijkheden weg.
- Garandeer de participatie van kwetsbare groepen in alle fasen van het beleids- en beslissingsproces rond een rechtvaardige transitie (uitdenken, ontwikkelen, uitvoering, monitoring, evaluatie en bijsturing) en hou rekening met hun inbreng.

- Maak het beleid voor een rechtvaardige transitie effectief: ontwikkel doelgerichte strategieën, plannen en acties en de bijhorende indicatoren en criteria om de voortgang (ecologisch en sociaal) op te volgen. Zet het maximaal beschikbare budget in ten voordele van de meest kwetsbare groepen.
- Verzamel uitgesplitste en intersectionele gegevens om te identificeren wie een verhoogd risico loopt op klimaat- en milieuschade en wie negatieve gevolgen ondervindt van klimaat- en milieubeleid.
- Voer ex-ante (vóór de invoering) en ex-post (na de uitvoering) evaluaties uit om de impact van klimaatmitigatie- en adaptatiemaatregelen op verschillende groepen te meten, met betrokkenheid van deze groepen en het middenveld.
- Pas het principe van proportioneel universalisme toe en voorzie waar nodig in overgangs-, compenserende of corrigerende maatregelen voor kwetsbare groepen.
- Verbeter de toegankelijkheid van justitie voor burgers en verenigingen om eventuele ongelijkheden, discriminaties of mensenrechteninbreuken als gevolg van het gevoerde klimaatbeleid aan te klagen.

Het belangrijkste principe? “To leave no one behind”. Dit is het motto van de VN-Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling.

Om de negatieve financiële gevolgen van het Europese klimaatbeleid (de ‘ETS II uitbreiding’) op de kwetsbare groepen in de samenleving te compenseren, heeft België recht op middelen uit het sociaal klimaatfonds. Hiervoor moet nú een Sociaal Klimaatplan worden ingediend bij de Europese Unie. Het middenveld stelde samen concrete aanbevelingen op hiervoor. De miljarden aan inkomsten die België zal ontvangen, moeten terugvloeien naar wie de steun het meest nodig heeft!

Bibliografie

Maud Buytaert. Wie laten we achter? Een analyse van het adaptatie- en mobiliteitsbeleid in Vlaanderen. Just Transition Scan 2024. Reset Vlaanderen, 2024

Jill Coene, Peter Raeymaeckers, Bernard Hubeau, Sarah Marchal, Roy Remmen, An Van Haarlem (red.). Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2019. Acco, Leuven/Den Haag, 2019

Robbe Geerts. Are Environmental Practices Luxury Goods? Towards a Framework for Social Class and Environmental Practices in Everyday Life. Universiteit Antwerpen, Faculteit Sociale Wetenschappen - Departement Sociologie, Antwerpen, 2024

Rikst van der Schoor et al. Klimaatongelijkheden in België. Een klein land met een te grote voetafdruk. Oxfam België, Brussel, mei 2024

Leen Smets, Ann Van der Wilt, Fiene Keppens. De klimaatstem van MIA. SAAMO provincie Antwerpen, Mechelen, 2022

Steunpunt ter bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Duurzaamheid en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks verslag 2018-2019. Brussel, april 2020

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, FIRM, Unia, Myria, Kinderrechtencommissariaat en Délégué général aux droits de l'enfant (2023). Advies 'Rechtvaardige transitie en mensenrechten' mensenrechten, Brussel, oktober 2023

Evelien Tonkens, Menno Hurenkamp. Klimaatverandering: ecologisch burgerschap. Lessen uit de geschiedenis van sociaal burgerschap in de verzorgingsstaat. In: Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij, jg 2022, nr 3, juli 2022

Samen voor een goed klimaat tegen armoede

Prijs Armoede Uitsluiten 2025 – 26e editie

Klimaat(beleid) en mensen in armoedesituaties

Colofon

Redactie

Robbe Geerts, Jan Demuynck, Frieda Bex

m.m.v. de genomineerden voor de Prijs Armoede Uitsluiten

Beeldmateriaal

Welzijnszorg vzw en Mad Monkey

Grafisch werk

Karakters.be, Gent

Druk

Printhings, Schoten

Publicatie

Mei 2025

Wettelijk Depot: D/2025/9620/1

Verantwoordelijke uitgever

Koen Trappeniers, Huidevetterstraat 165, 1000 Brussel – 02 502 55 75

Gratis download en meer info

www.welzijnszorg.be of via info@welzijnszorg.be

